

Kitschlandschap

De landbouw is niet langer de belangrijkste vormende kracht in het landschap. Toch wensen stedelingen een historisch, ruraal landschap om in te recreëren en te wonen. Dat stelt hoge eisen aan planners en beleidsmakers. Want wat dreigt is het ontstaan van kitchlandschappen, die elke relatie met de functionele werkelijkheid

Als ons landschap niet meer wordt onderhouden door de boeren die het hebben gemaakt, naar hun maatstaven en behoeften, hoe gaat het er dan uitzien? De trend is bekend. Bij alle mest- en andere (terechte) milieumaatregelen, productiequota, braakregelingen en concurrentie uit streken waar grondprijzen, regels en klimaat prettiger zijn, zijn nog koude saneringsgolven gekomen als gevolg van varkenspest, gekke-koeienziekte en MKZ. De populariteit onder het publiek van het moderne, bio-industriële, boerenbedrijf is naar peilloze diepte gedaald. Opvolgers voor de pensioenleeftijd naderende boeren ontbreken of zoeken hun heil liever elders. Wie wil er nog boeren in Nederland?

Opeenvolgende Nota's Ruimtelijke Ordening ten spijt, laat de inrichting van ons land zich nog steeds maar slecht sturen of voorspellen, maar dat het landschap verandert is duidelijk: ons agrarische landschap wordt voor een belangrijk deel *recreatielandschap*. Want hoewel nog niet is aan te geven hoe groot het areaal zal zijn dat door een nieuwe, werkelijk grootschalige agro-industrie ingenomen zal worden, zal (deels misschien als een beschermende façade eromheen) vooral ook de recreatie, vanuit het stedelijke gebied, een grote claim leggen op de vrijkomende groene ruimte. Daarbij kan nog worden opgeteld de behoefte van stedelingen om 'landelijk' te gaan wonen, in vrijgekomen boerderijen of in speciaal gebouwde *boerderettes*.

'Eindelijk ruimte voor natuur en recreatie', zou je nu kunnen uitroepen. Eindelijk een eind aan de verloedering van ons landschap als gevolg van grootschalige landbouw. Bosjes, hagen en zandwegen krijgen (buiten de nieuwe

agro-industriële gebieden dus) weer lucht, de beken mogen weer stromen. Ruimte voor het eerlijke, vertrouwde landschap, het historische landschap en de natuur. Maar dat staat nog te bezien. Want, als de recreatie, in plaats van de landbouw, leidraad wordt voor beheer en vormgeving van de groene ruimte – levert dat dan iets anders op dan kitsch?

Kitsch en identiteit

Kitsch in het landschap – een enkel voorbeeld, ter verduidelijking: aan de zuidwestkant van Amsterdam is, aan de rand van het Amsterdamse Bos, een nieuw kantorencomplex gezet. Als omlijsting ervan dient een waterpartij, die weer is verfraaid met steigers en dukdalven – zwaar en degelijk uitgevoerd, je zou er gemakkelijk wat forse binnenvaartschepen aan af kunnen meren. Alleen, er staat maar twintig centimeter water, dus het gaat nergens over. De oevers van de sloot die het water verbindt met het Nieuwe Meer zijn mooi glooiend gemaakt, een geleidelijke overgang tussen nat en droog, 'plas-dras', zoals het moderne natuurbeleid verlangt – maar voor het gemak heeft men ze geasfalteerd, wat hun betekenis als natuurlijk element nogal relativeert. In het fietspad over het slootje is een schilderachtig oud-Hollands ophaalbruggetje gelegd, wat kleintjes en een beetje misplaatst naast die dukdalven. En langs de toegangsweg naar de kantoren zijn bomen geplant; volwassen exemplaren, zodat er gelijk een volwaardige bomenlaan stond – want de natuur is wel leuk, maar als je niet een handje helpt moet je veel te lang wachten voor het wat is. En is dat allemaal erg? Ach, als ze dat nou leuk vinden ...

JURJEN KEESEN

J. Keessen, 8 Impasse de Barcelone, 31000 Toulouse, Frankrijk; e-mail: yvonne.barnard@wanadoo.fr

Foto's: Mirjam Bode

Waar het om gaat is dat dit landschapje geen enkele andere functie heeft dan dat het ‘wel geinig’ is. Het appelleert aan een handvol stereotiepe noties – de natuur, de stoere binnenvaart en oud-Hollandse knusheid – maar er was geen enkele noodzaak om het zó en niet anders te doen. Sterker nog, er is ook geen enkele reden om niet over een paar jaar, als we hierop uitgekeken zijn, de zaak helemaal op de schop te nemen en weer te veranderen. Het is betekenisloos wegwerplandschap.

Ons landschap is een drager van onze identiteit. Het weerspiegelt onze geschiedenis en cultuur, het verhaal van onze omgang met de natuur en de manier waarop ‘wij’, onze ouders en grootouders, er ons brood hebben verdiend, het hoofd boven water hebben gehouden. In een veranderlijke, onzekere wereld is culturele identiteit iets om voorzichtig mee om te gaan. Als we landschap veranderen, zijn we verplicht zorgvuldig na te denken over aanpak en inrichting. Aan nieuwe behoeften moet worden voldaan; maar betekenisvolle, oude cultuurlandschappen, bijvoorbeeld, zouden daarbij als het kan behouden moeten blijven. Het sluipende proces van ongecontroleerde verstedelijking en aantasting van ruimte en identiteit moet in ieder geval worden gestopt. Dat proces is al jaren in het hele land gaande en dreigt o.a. het Groene Hart, het Brabantse boerenland en de Drentse esdorpen te verstikken en doen verdwijnen. Dát het landschap verandert staat vast – landschappen veranderen nu eenmaal voortdurend, met de maatschappij waar ze bijhoren, en als iemand zou willen dat ze voor altijd onveranderlijk hetzelfde blijven, is dat een illusie. De vraag is h^óe ze veranderen. De veenweiden vormen een waardevol, historisch cultuurlandschap. Eeuwenlang hebben boeren in Holland, Utrecht en Friesland koeien laten grazen op de laag gelegen, inklinkende en drassige weilanden op de veengrond, wat het karakteristieke landschap heeft opgeleverd van betrekkelijk kleinschalig grasland, net boven de water-

spiegel van de sloten, in een grote open ruimte met verder wat rietkragen en elzenbosjes. Een landschap dat buiten Nederland niet of nauwelijks bestaat en nauw verbonden met onze culturele identiteit.

Als de veenweiden van het Groene Hart en Waterland niet meer met melkveehouderij rendabel te maken zijn en de boeren er verdwijnen, zou een voor de hand liggende en, relatief, betaalbare oplossing kunnen zijn ze in handen te geven van Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten en er natuurterrein van te maken. Daar is behoefte aan, en je kunt er ook nog in recreëren. Maar, de verruigende natuurterreinen, die pakweg de laatste vijftien jaar, waar grasland aan de natuur werd overgelaten, in ons land zijn verschenen, vormen een nieuw landschap, verschillend van het oude veenweidelandschap. Voor de weidevogels, de grutto’s, tureluurs en Kieviten en voor reigers, eenden en kiekendieven zijn de veenweiden ook belangrijk, maar die zullen er niet om treuren als Natuurmonumenten er ruig natuurterrein van maakt, als het maar nat en open blijft. Met maaien en grazen kun je wel zorgen dat verruigende weilanden niet in bos veranderen, maar boerengebruik, hooien en ander onderhoud, lijkt onontbeerlijk als je ze wilt behouden als veenweiden – zoals we ze kennen van de schoolplaten van Jetses en Ising: het boerenland-schap van Ot en Sien.

Bij onze omgang met het landschap kunnen we ons laten leiden door het belang van onze culturele identiteit, of door nostalgie naar dat landschap van Ot en Sien – en waar het één overgaat in het ander zal moeilijk uit te maken zijn. Nu is dat misschien ook niet persé nodig. Als we het over een recreatielandschap hebben, waar de wensen van de stedelijke recreant de leidraad vormen voor de vormgeving ervan, mogen we aannemen dat nostalgie daarin een belangrijk element zal zijn. Met nostalgie, naar de rust van het land van Ot en Sien bijvoorbeeld, is natuurlijk ook niets mis. De vraag is alleen of het voldoende

is als basis voor een landschapsbeleid dat die naam ook verdient. Als ons nieuwe recreatielandschap wordt vormgegeven met de nostalgische wensen van 'de' recreant als uitgangspunt, staat ons dan een vloedgolf te wachten van ophaalbruggetjes die nooit open hoeven, dukdalven waar nooit een schip aanlegt, molentjes die niet malen, veenweiden zonder horizon of koeien? Wie de recreatiegebieden en de Centerparcs langs kijkt, weet dat dat al geen toekomstvisioen meer is. En de vraag is niet of dat wel mooi genoeg is, want over smaak kunnen we eindeloos twisten, maar wel of het een duurzaam houdbaar landschap oplevert. Want dat nostalgie, hoe legitiem ook, een stevige basis vormt voor een consequent beheer van het landschap over een langere periode, lijkt mij sterk. En dan dreigt dus het gevaar van wat ik hierboven 'betekenisloos wegwerplandschap', *kitschlandschap*, noemde.

Kitschlandschap

Het gebruik van die term 'kitsch' moet natuurlijk nader toegelicht en gerechtvaardigd worden – al was het maar om te proberen het gevaar te ontlopen dat ik mijzelf hier neerzet als een waarschuwerige, calvinistische onheilsprofeet, die zich keert tegen alles dat lichtzinnig en voos is in het landschap en jonger dan vijftig jaar.

In de aloude tegenstelling tussen kunst en kitsch wordt 'kunst' genoemd wat het beste en mooiste is dat met toewijding en vakmanschap is te maken; 'kitsch' het gemakkelijke beeld, niet gebaseerd op de overtuiging van de maker en de wens die op de beschouwer over te brengen, maar op de verkoopbaarheid van een lekker plaatje. 'Kitsch' duidt op *onechtheid*, gebrek aan noodzaak en overtuiging. In een kitschlandschap hebben de verschillende elementen geen andere functie dan hun beeld, geen ande-

re samenhang of betekenis dan hun verkoopbaarheid, geen ‘echtheid’ in de zin dat er geen dwingende reden was, vanuit natuur of menselijk gebruik, om ze samen te brengen. Aan het ‘echte, eerlijke landschap’ daartegenover zijn noodzaak en geschiedenis af te lezen. Het vormt een samenhangend geheel van functies – en daarbij kan het even goed gaan om het strenge gebruikslandschap van de Noordoostpolder, de pure natuur van het Wad of een harmonisch vormgegeven natuur- en recreatiepark als het Amsterdamse Bos.

Natuurlijk is er (weer eens, helaas) geen scherpe grens te trekken tussen goed en kwaad, tussen ‘kunst’ en ‘kitsch’ in het landschap. De knotwilgen langs een kronkellaantje met boerderettes zijn dezelfde die in het historische landschap van de veenweiden thuishoren. Nostalgie en historisch bewustzijn gaan vloeiend in elkaar over. Met nostalgie, ik zei het al, is ook niets mis, maar waar het om gaat is de samenhang – tussen de verschillende elementen van het landschap en tussen nostalgie en verdere cultuur. Er hoort een bewustzijn bij dat die nostalgie verbindt aan een culturele identiteit, geworteld in een historisch gegroeid landschap, dat tegelijk nog altijd de onvervangbare drager van wezenlijke functies is, voor natuur en recreatie bijvoorbeeld. Die samenhang geeft het landschap een duurzame plaats in onze beleving en onze maatschappij; bij gebrek aan samenhang en noodzaak heeft het de vluchtigheid, de ‘ondragelijke lichtheid’, van kitsch.

Als het traditionele boerenbedrijf vertrekt uit de veenweiden, kun je daar werkelijk grootschalige agro-industrie vestigen, wat, onder andere door ingrijpende ontwatering, het einde betekent van het veenweidenlandschap. Je kunt er de gemeenten en hun ingezetenen rustig door laten gaan met de sluipende uitbreiding van eindeloze groene woonwijken en bedrijventerreinen, wat al jaren in hoog tempo naar hetzelfde resultaat leidt. Je kunt ze laten ver-

ruigen tot natuurgebied, of je kunt je wijden aan de ontwikkeling van een nieuw recreatielandschap, volgens de wens van ‘de’ recreant: bosaanplant omdat dat nu eenmaal is ‘wat de mensen willen’, kronkellaantjes, rustieke bruggetjes, molentjes en sluisjes en her en der een Jetsesweitje. Het zal inmiddels duidelijk zijn dat dat mijn keuzes niet zijn, dat ik pleit voor behoud van het veenweidenlandschap als belangrijk historisch cultuurlandschap, als natuurgebied, open ruimte én recreatiegebied.

Maar als we dat veenweidelandschap willen behouden, gaat het wel om het behoud en beheer van grote gebieden, als eenheid. Want ruimte en leegte zijn er de kracht en wezenlijke kenmerken van, en met het redden van hier en daar een hoekje weiland ben je er niet. Zinvol, werkelijk behoud vereist daarom een veelomvattend project waarin het beheer van de veenweidegebieden is ingebed in verstedelijkings-, verkeers- en industrieplannen die het behoud van de open ruimte garanderen, een natuurbeleid dat zich richt op de specifieke natuurwaarden van het gebied, in samenhang met andere, en een landbouwbeleid dat voortgaand agrarisch gebruik ervan mogelijk maakt (eventueel door Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer of de Provinciale Landschappen). Duurzaam behoud van een veenweidelandschap dat er uitziet als een veenweidelandschap (inderdaad zoals Jetses het heeft getekend), vereist dat het een functie heeft als boerenland en als natuur- en recreatiegebied, als open ruimte en als identiteitsdrager. Het realiseren van zo’n landschapsbeleid is natuurlijk niet alleen inhoudelijk, maar ook politiek een complexe opgave. Maar als we er niet in slagen, dreigt de grote lege (calvinistisch strenge?) ruimte van ons landschap te veranderen in een pretpark van snel wisselende wegwerplandschapjes – kitschlandschap in plaats van drager van culturele identiteit.